

GINTARĖ NARAUSKAITĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

TRANSGENDER TAPATYBIŲ DISKURSAS: CAMP ESTETIKOS, LYTIES PERFORMA- TYVUMO TEORINĖS PERSPEKTYVOS

Discourse of *Transgender* Identities:
Theoretical Perspectives of *Camp* Aesthetics
and Gender Performativity

SUMMARY

This article presents theoretical concepts of gender performativity, *camp* sensibility and their connection with transgenderism discourse while discussing transgenderism of *drag queens*. A theory of gender performativity by J. Butler is presented and in the context of this theory an aspect of gender as a practice of quotation and constant performance is emphasized. On the basis of this perception, this article stresses that there is no authentic and universally correct form of sexuality, since all subjects see sexuality as a social, historic or a cultural construct. The concept of gender performativity also turns out to be a form, which supports hegemony of naturalisation. Normalisation treats some individuals (heterosexuals, conventional men and women) as legitimate and others (transgender people, non-heterosexuals) – as improper. Continuously repeated performances maintain a traditional binarism of masculinity and femininity, stereotypes and standards which indicate characteristics of these categories. Nevertheless, the perception of constructed gender reveals an element of subversion, since it emphasizes the fact that idealized identities are created which means their status can be modified and that it is not a predetermined element but a construct. Appropriation of traditional norms and breakdown of gender binarism, which is encouraged by transgender subjects also demonstrate gender multiplicity, transgression and fragmentariness. Furthermore, emphasis should be placed on the fact that *camp* sensibility, which is also characterized by decorative, stylized, theatrical and elaborate *camp* aesthetics full of elements of parody, can be perceived as a merely aesthetic unit or become a subversive practise as well.

RAKTAŽODŽIAI: lyties performatyvumas, *camp* jautrumas, *camp* estetika, *drag queens*, translytiškumas, subversyvumas.
KEY WORDS: gender performativity, *camp* sensibility, *camp* aesthetics, *drag queens*, transgender, subversion.

SANTRAUKA

Straipsnyje apžvelgiamos teorinės lyties performatyvumo, *camp* jautrumo koncepcijos ir jų sąsajos su translytiškumo (aptariant *drag queens*, transseksualumą) diskursu. Pirmiausia aptariama J. Butler suformuota lyties performatyvumo teorija, kurios kontekste aktyviai išryškintas lyties kaip citavimo praktikos, nuolatinio atlikimo aspektas. Remiantis šia nuostata, straipsnyje akcentuojama, kad nėra autentiškos, vienintelės teisingos lytiškumo formos, kadangi visų subjektų lytiškumas yra socialinis, istorinis, kultūrinis konstruktas. Lties performatyvumo konceptas taip pat tampa forma, galinčia paremti natūralizuojančios galios hegemoniją. Taigi normalizuojančios galios laukais vienus individus (heteroseksualūs, konvencionalūs vyriški / moteriški vyrai / moterys) pripažįsta teisingais, autentiškais, o kitus traktuoja kaip klaidingus, netinkamus (translyčiai, neheteroseksualios orientacijos subjektai). Per nuolat kartojamus performatyvius aktus palaikoma tradicinė vyriškumo / moteriškumo binarija, stereotipai ir normatyvai, nurodantys, kokios turi būti šios kategorijos. Tačiau suvokimas, kad lytis yra sukonstruota, jau atskleidžia subversyvumo dėmenį, kadangi tai akcentuojant idealizuojamos tapatybės yra sukurtos, tad jų statusas taip pat gali būti ir pakeistas, tai nėra iš anksto nulemtas dėmuo, bet yra konstruktas. Tradicinių lytiškumo normų apropiacija, lyčių binariškumo išardymas, kurį įaktyvina translyčiai subjektai, taip pat demonstruoja lyties daugialypumą, transgresyvumą ir fragmentiškumą. Pažymėtina, kad *camp* jautrumui taip pat būdingi šie teiginiai. Dekoratyvi, stilizuota, teatrališka, įmantri *camp* estetika, kurioje gausu parodijos elementų, gali būti suvokiama tik kaip estetinis vienetas, tačiau taip pat gali tapti ir subversyvia praktika.

IVADAS

Šiuolaikiniame, itin kaičiame ir daugialypiame pasaulyje, kuriame sunku nubrėžti ribą tarp postmodernumo ir postpostmodernumo, vis iš naujo produkuojami įvairialypiai tapatybiniai daigiai, kuriuose išryškėja seksualinės, lytinės, rasinės, klasinės, etninės ir kitos tapatybės. Atskiri individai, veikdami socialinėse realybėse, kuria žaidybiškumu paremtas performatyvias praktikas, kasdieniai lytiškumo, seksualumo performatyvūs pasirodymai įsteigia vis naujas erdves, kuriose susipina skirtingos *queer* ir normatyvinių subjektų tapatybės. Nors laiko atžvilgiu esame nutolę nuo 1969 m. Niujorke įvykusių gėjų ir lesbiečių riaušių su policija, atvėrusių naują savivokos kelią, grindžiamą lygių teisių, kultūrinio ir socialinio prieinamumo reikalavimais (šis įvykis tapo oficialia politinio homoseksualų judėjimo pradžia)¹, tačiau vis

dar egzistuojame natūralizacija², stigmatizacija paremtame pasaulyje. Pažymėtina, kad tie asmenys, kurie neatitinka tradicinio heteroseksualaus vyro ir moters portreto, yra ne tik stigmatizuojami, bet juos siekiama pakeisti, natūralizuoti, suvienodinti su įprastomis seksualinėmis, lytiškumo formomis, kurios suvokiamos kaip natūralios ir autentiškos. Tačiau šioms marginalizuojančioms hegemoninėms jėgoms atsvara tampa subversyvumas ir jas dekonstruojančios praktikos. Šiame kontekste itin reikšmingą vietą užima performatyvumo, *transgender* sąvokos, kurios rekontekstualizuoja tapatybių, jų išraiškos, veikimo būdų pasaulyje suvokimą. Šalia šių sąvokų taip pat iškyla ir *camp* jautrumo apibrėžimas, dažnai siejamas su *queer* subkultūromis. Nors S. Sontag, pirmoji prabilusi apie *camp* jautrumą, akcentuo-

ja jo apolitiškumą, tačiau šios nuostatos kritika atveria naujas teorines ir praktines perspektyvas, kur *camp* pasirodo ir kaip kvestionuojanti veikla, ardanti hegemoninę santvarką, pavyzdžiui, heteronormatyvumo konstrukta. Taigi galima pažymėti, kad 1960–1970 m. iškilusią tapatybių politiką lydėjo nauji socialiniai judėjimai, tokie kaip feminizmas, homoseksualų išsilaisvinimas, politizuojantys ir akcentuojantys tapatybių socialinį konstruktyvizmą, kuris kvestionuoja įteisintas hegemonizuotas natūralumo, stabilumo normas, taikomas seksualumui, lytiškumui, rasei, klasei³. Pats postmodernizmas tampa ne tik erdve, bet ir būseną, sudėtingu, daugialypių kompleksu, kuriame pirmumas teikiamas formai, paviršiui, išraiškai, o ne turiniui ar prasmei, postmodernistinėje pasaulėžiūroje kyla daug diskusijų apie autentiškumą ir simuliakrus.

Aptariant straipsnio teorinį lauką galima paminėti pavienius reikšmingus mokslinius tekstus, kuriuose minimaliai pristatomas *camp* jautrumas ar transseksualumo kontekstas. Pavyzdžiui, N. Arlauskaitės straipsnis apie Mae West fenomeną „Kaip padaryta „Mae West“: Kempas ir naratyviniai ekscesai“, ar lyties pakeitimo, įteisinimo, santuokos sudarymo aspektus analizuojantys magistriniai darbai, sveikatos mokslų srities straipsniai, pristatantys transseksualumą kaip sveikatos sutrikimą (A. Seibutytė, „Lyties tapatumo sutrikimo (transseksualumo) ypatumai (literatūros apžvalga)“) ar transseksualumo diagnostikos aspektus (B. Burba, A. Dovydaitytė, V. Grigaliūnienė, R. E. Jusiūtė, „Transseksualumo diagnostikos problemos: atvejo pristatymas“).

Tačiau Lietuvos moksliniame diskurse vis dar mažai dėmesio skiriama svarbioms socialinėms, kultūrinėms teorijoms kaip lyties performatyvumas (J. Butler), *camp* estetikos (S. Sontag) gairės ar translyčių subjektų reprezentacijoms, problematikai. Taigi šiuo straipsniu siekiama paaiškinti lyties performatyvumo teorijos, *camp* estetikos bei *transgender* sąvokas, apibūdinti šių trijų dėmenų tarpusavio sąsajas. Apžvelgti ir pristatyti lyties performatyvumui būdingus teiginius, kurie reprezentuoja tai, kaip per performatyvius aktus, citavimo praktikas konstruojamos ir palaikomos normos, įgalinančios veikti natūralizuojančios galios aparatą. Paaiškinti, kaip suvokimas, kad lytiškumas taip pat yra socialinis konstruktas, destabilizuoja lyties stabilumo, natūralumo įprasminimą bei kaip performatyvūs aktai, kuriuos atlieka *transgender* subjektai, įveiksmi inversiją bei subversyvumą. Išskirti ir apibendrinti kaip stilizuoti, *camp* estetiką atspindintys *drag queens* performansai ardo binarinę lyčių sistemą, kaip moteriškumo lyties performansas įaktyvina žaidybiškumą, parodiją ir procesualumo malonumą.

Pažymėtina, kad šis mokslinis straipsnis yra pirmasis *Logos* žurnale, kuriame analizuojamos *transgender*, *camp* jautrumo, lyties performatyvumo teorinės perspektyvos. Šis analitinis apžvalginis straipsnis yra teorinis įvadas, kuriame aptariami teoriniai konceptai gali būti sėkmingai taikomi analizuojant įvairias menines produkcijas, pavyzdžiui, kino filmus ar spektaklius, kuriuose veikiančios translyčiai subjektai įveiksmi *camp* jautrumui ir lyties performatyvumui būdingus aspektus.

CAMP, TRANSGENDER IR LYTIES PERFORMATYVUMO APIBRĖŽIMAS IR TEORINĖS SAŠAJOS

XX a. pabaigoje išplėtota *queer* teorija ir studijos turėjo lemiamą įtaką ne tik netradicinių seksualinių, bet ir visų marginalizuotų tapatybių kontekstuose. *Queer* terminas įgavo naują prasmę (atmetama peyoratyvinė termino reikšmė) ir apėmė plačius tapatybinius arealus, kur, be abejo, skiriama reikšminga vieta ir seksualumo, lytiškumo kategorijoms. Kaip nurodo *queer* studijų pradininkas A. Doty: „*queer* pripažįsta ne tik skirtingus būdus būti gėjumi ar lesbiete, bet taip pat apima ir kitas ne mažiau svarbias mažumas, kaip biseksualus, *drag queens*, kitus translyčius subjektus.“⁴ Itin platus *transgender* (translytis) terminas, koreliuojantis su įvairialypiais būdais išreikšti savo lytinę tapatybę, akcentuoja konfrontaciją su biologine / prigimtinė lytimi, ardo nusistovėjusį lyčių binarizumą. Taigi toks tranzitinis būvis, apimantis įvairias variacijas, kaip *drag queen*, *drag king*, androginiškumas, lyčių binariškumą neigiantys asmenys, taip pat įtraukia ir radikalų *transgender* būvį, t. y. transseksualumą (transmoteris (biologiško vyro virsmas moterimi, *Male to Female*), transvyras (biologiškos moters virsmas vyru, *Female to Male*). Taip pat galima teigti, kad *transgender* terminas taikomas tiems asmenims, kurie identifikuoja ar gyvena kaip priešinga (kita, ne biologinė) lytis, arba taikant hormonų terapiją, atliekant lyties pakeitimo operacijas, arba ne⁵. Kaip rodo šie teiginiai apie *transgender* kategoriją, šie subjektai egzistuoja tranzitinėje, liminalioje stadijoje. Dėl *transgender* daugialy-

pumo, nepertraukiamo fluidiškumo ir gilaus pasipriešinimo biologinės lyties duotybei, *trans* subjektai traktuojami kaip trečioji lytis (šalia vyro ir moters). Tačiau lyčių teoretikė J. Butler prieštaraudama nurodo, kad *transgender* nėra trečioji lytis, bet tam tikras perėjimas tarp lyčių, tai tarpinė lytinė figūra, kuri nėra supaprastinama iki binarinių moters ir vyro lyties kategorijų⁶. Nors transseksualai ir *drag queens* apibrėžiami *transgender* terminu, vis dėlto tai dvi skirtingos kategorijos. *Drag queens*, kurie pagal prigimtį yra vyrai, įkūnija hiperbolizuotą moteriškumą, įveiksmia moters lyčiai priskiriamus vaidmenis dažniausiai įvairaus pobūdžio šou programose ir atlieka ryškų lyties performansą, o transseksualai (ar vyro virsmas moterimi, ar atvirkščiai) siekia ne įkūnyti priešingą lytį atliekamuose sceniniuose performansuose, tačiau gyventi kaip priešinga lytis, dažniausiai chirurginiu būdu panaikinant visus biologinės lyties bruožus ir galutinai susitapatinant su trokštama lytimi, kuri natūraliai atitinka jų kultūrinės lyties (*gender*) suvokimą. Nors tai dvi skirtingos tapatybinės kategorijos, tačiau kaip ir visiems *trans* subjektams, jiems taip pat gresia pažeidžiamumas (verbalinis, fizinis). Pažymėtina, kad medicinoje diagnozuojamas lyties tapatybės sutrikimas (*Gender Identity Disorder*, GID, ligos kodas F64, suformuotas XX a. viduryje), kurio identifikavimas suteikia galimybes transseksualiems asmenims atlikti genitalijų rekonstrukciją, patologizuoja lytinį įvairia-

lypumą, stiprina binarinę lyčių kategorizavimą, didina transfobiją. Tačiau *trans* teoretikai ir aktyvistai įrodinėja pripažinimo teisę pagal pasirinktą lytiškumą simultaniškai dekonstruodami moters ir vyro binariškumo idėją, šitaip parodydami, kad *transgender* – tai ne sutrikimas, bet sudėtingas lytinių, seksualinių santykių kompleksas⁷.

Su transseksualų, *drag queens* tapatybėmis galima sieti ir lyties performatyvumo teoriją bei *camp* estetiką ir ją atspindinčius performansus. Nors performatyvumo terminas pirmiausia siejamas su D. Britanijos filosofo J. L. Austino performatyvių kalbos aktų teorija, tačiau lyčių studijų teoretikė J. Butler šią teoriją itin plačiai išplėtė suformuodama lyties performatyvumo teoriją, atsiradusią *queer* studijų organizavimo kontekste XX a. pabaigoje. Autorės teorija reprezentuoja visų tapatybių (tiek *queer*, tiek heteroseksualių) dirbtinumą, nurodo, kad visi veiksmai, elgesys yra citavimo praktikos, nuolatinis tapsmas, kūrimo procesas, kurio metu ir gaminamas lytiškumas, seksualumas. Performatyvumo teorija, kaip ir J. Derrida, J. Lacano, M. Foucault poststruktūralistinės teorinės perspektyvos, neigia esencialistines pastovumo, vientisumo nuostatas ir pabrėžia fragmentiškumą, nestabilumą, taigi tapatybė suvokiama ne kaip turėjimas, buvimas, bet nuolatinis kūrimas, pakartojamas atlikimas – performansas, įtraukiantis kalbos, kūniškumo aktus bei lytiškumo atributus⁸. Taip pat svarbu pažymėti, kad J. Butler teorinėse perspektyvose biologinė (*sex*) lytis jau įtraukiama į kultūrinę (*gender*) lyties kontekstą (*sex* sutampa su

gender), tai du neatskiriami vienetai, kadangi kultūrinė lytis negali egzistuoti be biologinės lyties, kaip ir biologinė lytis neegzistuoja atskirai nuo kultūrinės lyties. Taigi transseksualūs subjektai ar *drag queens*, kaip ir visas gausus kitų lytinių tapatybių (norminių ar ne) spektras, atspindi lyties performatyvumo teorinę sampratą. O tapatybiniuose *drag queens* kontekstuose performansas kaip tam tikras pasirodymas ženklina ne tik *camp* estetiką, jų atliekamos šou programos – tai ne pasirodymas, produkcija, griežtai atskirianti ribas tarp realaus asmens ir atlikėjo, bet realios *drag queen* tapatybės tęstinumas, atliekamas ekstravagantiškas lyties performansas, atspindintis savaip suvokiamą moteriškumą.

S. Sontag 1964 m. suformuota *camp* samprata ir *camp* stiliui būdingi bruožai įgauna itin vizualią ir žaidybišką išraišką *drag queens* tapatybiniuose performansuose, tačiau transseksualumo kontekste vartojamas *camp*, kaip ir *drag*, terminas nurodo pejoratyvinę reikšmę. Taip pat galima pažymėti, kad *camp* jautrumui nesvetimos ir performatyvumo teorinės perspektyvos. Jeigu lytį suvoksime kaip citavimo performansą, imitaciją, kuri neturi originalo, tada „vyras“ ir „moteris“ – šios kategorijos visada jau yra citavimo kabutėse⁹. Be abejo, šis teiginys puikiai tinkamas ir kalbant apie translyčius subjektus, kurių performansai itin raiškiai, demonstratyviai žymi citavimo, apropriacijos veiksmą, jo procesualumą. S. Sontag nurodo, kad *camp* yra stilius, estetinio jautrumo forma, tad būtent dėl to *camp* negali būti politiškas¹⁰. Tačiau tokie mokslininkai kaip J. Babuscio, R. Dyer, E. New-

ton, M. Bronski, kritikuodami S. Sontag *camp* apolitiškumo idėją, nurodo, kad *camp* taip pat gali tapti ir dekonstruojančia praktika.

Camp stilius – tai teatrališkumo, nenatūralumo, hipertrofuoto manieringumo, stilizacijos triumfas, *camp* veikimo būdas pabrėžia dinamiškumą ir vidinį intensyvumą, tai aistringas, žavingas performansas, kai svarbiau dekoratyvumas. S. Sontag, 1964 m. tekste „Pastabos apie *camp*“ („Notes on „*Camp*“) išryškindama *camp* jautrumą, akcentuoja dichotomijas, kur *camp* svarbiau ironija nei tragedija, stilius nei turinys, estetika nei moralė¹¹. *Camp* stilius, kaip ir lyties performatyvumas, taip pat nėra šių dienų reiškinys. *Camp* jautrumo atgarsių randa gotikinėse novelėse, XVII a. pab.–XVIII a. pr. baroko, manierizmo teatrališkoje estetikoje, XIX a. androginiškose prerafaelitų drobių figūrose, tačiau ryškiausiai *camp* atskleidžiamas *Art Nouveau* meno stiliaus (XIX a. pab.–XX a. pr.) de-

koratyvumo, vizualumo ir dualumo (pirminis vaizdas paverčiamas kitu, antriniu) aspektuose¹². *Camp* jautrumo ir jo raiškos pavyzdžiais taip pat gali būti įvairiausi kultūros artefaktai (tarp jų ir kino filmai, spektakliai, šou), asmenybės (vienas žinomiausias pavyzdys – tai XIX a. dendizmo persona O. Wilde'as), muzikos stiliai (1970–1976 m. *glam* (*glitter*) efektingojo, blizgančiojo roko era D. Britanijoje), reiškiniai, intenciniai / neintenciniai veiksmai. Britų kino filmų kritikas J. Babuscio, prieštaraudamas S. Sontag pastangoms atskirti *camp* nuo *queer* konotacijų, pažymi, kad *camp* jautrumas itin giliai išsiskinęs buvimo kitonišku patyrimo, kontekstuose, kur heteronormatyvumas yra natūralus, o homoseksualumas siejamas su abnormalumu, nesveiku elgesiu, tačiau australų kino filmų teoretikė Ann-Marie Cook taip pat akcentuoja, kad *camp* visada yra *queer*, bet *queer* ne visada gali būti suvokiama kaip *camp*¹³.

Literatūra ir nuorodos

¹ Žr.: Simon Hall, The American Gay Rights Movement and Patriotic Protest. *Journal of the History of Sexuality* 19 (3), 2010, p. 545.

² Šio teksto kontekste natūralizaciją reikėtų suvokti kaip normalizaciją, asimiliaciją. Kadangi socialinėje tikrovėje tradicine vertybe pripažįstamas heteroseksualumas, vientisas ir nuosekliai atliekamas moters ir vyro lytiškumas pagal biologinę lytį, o šie dėmenys akcentuoja natūralumo, autentiškumo aspektus, tokioje visuomenėje taip pat siekiama subjektus suvokti tik kaip heteroseksualius tradicinius vyrus ir moteris, taigi siekiama juos natūralizuoti, suvienodinti su tradiciniais heteroseksualiais vyrais ir moterimis.

³ Žr. Tim Edwards, *Cultures of Masculinity*. United Kingdom: Routledge, 2006, p. 88.

⁴ Ann-Marie Cook, More Than Just a Laugh: Assessing The Politics of Camp in The Adventures of Priscilla, Queen of the Desert. *Representation and Contestation. Cultural Politics in a Political Century*. Lin Ching-Yu; John McSweeney (ed.). Netherlands: Rodopi, 2010, p. 13–14.

⁵ Žr. Judith Butler, *Undoing Gender*. United States of America: Routledge, 2004, p. 6.

⁶ Ten pat, p. 43.

⁷ Žr. Gavin Brown; Kath Browne; Jason Lim, Introduction, or Why Have a Book on Geographies of Sexualities? *Geographies of Sexualities. Theory, Practices and Politics*. Gavin Brown; Kath Browne; Jason Lim (ed.). United Kingdom: Ashgate, 2007, p. 13. Žr. Butler, *Undoing gender*, p. 80.

⁸ Žr. Edwards, *Cultures of Masculinity*, p. 89–90.

⁹ Žr. Ann Pellegrini, *After Sontag: Future Notes on Camp. A Companion to Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender and Queer Studies*. George E. Haggerty; Molly McGarry (ed.). United States of America: Blackwell Publishing Ltd, 2007, p. 177.

¹⁰ Ten pat, p. 169.

¹¹ Žr. Susan Sontag, Notes on „Camp“. *Against*

Interpretation and Other Essays. Susan Sontag (ed.). United States of America: Farrar, Straus and Giroux, 1966, p. 10.

¹² Ten pat, p. 4, 5.

¹³ Žr. Cook, *More Than Just a Laugh: Assessing The Politics of Camp in The Adventures of Priscilla, Queen of the Desert*, p. 14.

B. d.